

PREDIKER

Inleiding

Salomo's zoektocht naar zin onder de zon en de tegenstrijdige gedachten die hij daarbij vastlegt.

GELEZEN UIT

Herziene Statenvertaling

BELUISTER OF BEKIJK

versvoorvers.org/prediker/inleiding

BELUISTER OF BEKIJK

Inhoud

1	De titel en het bijzondere karakter van Prediker	2 min	4
2	Salomo als schrijver en als prediker	4 min	5
3	Van wie is de slotsom van Prediker?	3 min	6
4	Salomo's afval en mogelijke terugkeer	2 min	9
5	Een oude man onderwijst de jeugd	3 min	10
6	De koning in Jeruzalem als schrijver	2 min	11
7	Salomo's uitzonderlijke wijsheid en rijkdom	5 min	13
8	Vluchtigheid en het najagen van wind	4 min	15
9	Het beperkte perspectief onder de zon	2 min	17
10	God erkennen zonder verbondenheid met Hem	3 min	18
11	Salomo's zoektocht naar voldoening	3 min	19
12	Leren van Salomo's mislukte experiment	2 min	21
13	Prediker als getuigenis van een leven zonder God	4 min	22
14	Zinloze herhaling en het verdriet van kennis	2 min	24

15	Dood, dwaze erfgenamen en onrecht	2 min	25
16	Teleurstelling in rijkdom en relaties	2 min	26
17	Toeval en aanzien tegenover wijsheid	2 min	27
18	Nieuwe dingen door Christus	2 min	28
19	Herstel en sterven vanuit Gods perspectief	3 min	29
20	Genieten en matigheid als levensdoel	4 min	31
21	De doden weten niets en de leer van zielenslaap	2 min	34
22	Wisselende gedachten over wijsheid en dood	4 min	35
23	Tegenstrijdige uitspraken over huwelijk en werk	3 min	38
24	De slotsom: vrees God en houd Zijn geboden	3 min	40
	Om verder te lezen		41

1

De titel en het bijzondere karakter van Prediker

Het boek Prediker is een heel vreemd boek. Het is vreemd omdat niet alles erin betrouwbaar is, en toch staat het in onze Bijbel. Dat het in de Bijbel is opgenomen, is misschien wel in twijfel getrokken vanwege enkele eigenaardige aspecten ervan. Als je het leest, is het heel duidelijk dat er dingen worden gezegd die niet waar lijken te zijn. Toch is het niet alsof iemand een fout heeft gemaakt door het in de Bijbel op te nemen, want iedereen kon zien dat er dingen in staan die niet waar lijken te zijn. Dus moeten we ons afvragen waarom God ons door Salomo een boek als Prediker heeft gegeven, als dat is wat Hij hier heeft gedaan.

Laten we beginnen met alleen al de betekenis van de titel. Het is een vreemd woord, Ecclesiastes. Het klinkt alsof het heel nauw verwant is aan het woord ekklesia, het Griekse woord voor gemeente, of nauwkeuriger gezegd, voor vergadering of samenkomst. Dat is het ook. Het woord Ecclesiastes is een Grieks woord dat iemand aanduidt die mensen bijeenbrengt om hen toe te spreken, zoals een prediker. Het is Grieks en komt uit de Septuaginta. Maar de Hebreeuwse titel van het boek was Qoheleth. Daarom kom je soms de woorden ‘de prediker’ tegen, zoals in vers 1 van hoofdstuk 1:

De woorden van Prediker, de zoon van David, koning in Jeruzalem.

PREDIKER 1:1

In het Hebreeuws is dat ‘de woorden van Qoheleth’. Ook Qoheleth komt van het Hebreeuwse woord voor bijeenkomen, en het betekent iemand die mensen bijeenbrengt om hen toe te spreken. Het zou dus zoiets zijn als een prediker, of iemand die in elk geval een spreker in het openbaar is.

2

Salomo als schrijver en als prediker

Wie deze spreker is, wie deze prediker is — als je het leest, lijkt het duidelijk dat het Salomo moet voorstellen. Maar is het Salomo? Dat is de vraag. Persoonlijk geloof ik van wel. Ik geloof dat Salomo dit heeft geschreven, maar er zijn veel geleerden geweest die dat in twijfel hebben getrokken. Hun twijfel is gedeeltelijk gebaseerd op de taalvormen, de formuleringen en de specifieke woordenschat, die volgens hen bij een latere periode in de geschiedenis van Israël horen. Ze zeggen dat sommige uitdrukkingen eigenlijk pas na de Babylonische ballingschap in gebruik kwamen. Ze zeggen dat er enkele arameïsmen in staan, dingen uit de Aramese taal, die volgens hen pas op een later tijdstip echt in het Hebreeuws terecht zouden zijn gekomen.

Conservatieve geleerden hebben echter al deze bezwaren beantwoord en laten zien dat je op grond van deze dingen eigenlijk niets doorslaggevends over de datering kunt vaststellen. Sommigen hebben geprobeerd te betogen dat Salomo het niet geschreven kan hebben omdat het bij een latere periode hoort. Maar er is in de taal eigenlijk niets waarvan bekwame geleerden niet hebben kunnen aantonen dat Salomo het inderdaad in zijn eigen tijd geschreven zou kunnen hebben.

Een van de eigenaardige dingen aan het boek is het gebruik van de woorden ‘de prediker’, en de vraag of de prediker ook de schrijver is. Je zou zomaar kunnen aannemen van wel, en misschien zou dat juist zijn. Over de prediker wordt duidelijk geschreven alsof hij Salomo is. Maar volgens één theorie was Salomo niet de schrijver. Een latere schrijver schreef meer een fantasierijk werk en schreef dat aan Salomo toe. Of hij baseerde een morele les op de bekende geschiedenis van Salomo en legde hem woorden in de mond alsof dit zijn getuigenis was, terwijl dat in werkelijkheid niet zo was.

Een argument hiervoor wordt gezien in het feit dat de prediker in de derde persoon wordt genoemd, terwijl je door het hele boek ook dat ‘ik, ik, ik’ hebt, de eerste persoon. Daarom zeggen sommigen dat hier twee personen in beeld zijn. De ene is de

schrijver en de andere is de prediker over wie hij schrijft. Maar het is voor geleerden heel moeilijk om dit uit elkaar te halen, omdat het grootste deel in de eerste persoon is geschreven, alsof de schrijver ook degene is over wie het gaat.

De reden om te denken dat de prediker misschien iemand anders is, komt voort uit een van de plaatsen waar die term voorkomt, in hoofdstuk 7, vers 27, waar hij zegt:

Zie, dit heb ik gevonden, zegt Prediker, het ene bij het andere,
om tot een slotsom te komen,

PREDIKER 7:27

‘Dit heb ik gevonden’ staat in de eerste persoon. ‘Zegt Prediker’ staat in de derde persoon, alsof iemand anders hem citeert.

Sommige geleerden hebben gezegd dat iemand inderdaad over zichzelf in de derde persoon zou kunnen schrijven, zoals Mozes dat deed in de Pentateuch, of zoals Jozua dat waarschijnlijk deed als hij de schrijver van Jozua is. Dat is niet ongebruikelijk. Mattheüs schreef over zichzelf in de derde persoon in het boek Mattheüs. Het is niet zo ongebruikelijk dat mensen over zichzelf in de derde persoon schrijven en zichzelf de prediker noemen. Maar het is wel vreemd dat hij de derde persoon gebruikt in dezelfde zin waarin hij de eerste persoon gebruikt, zoals in hoofdstuk 7, vers 27. Het is alsof iemand anders de schrijver is en hij de prediker citeert.

Dit is misschien iets wat we uiteindelijk niet kunnen oplossen. Maar de gedachte is dat Salomo's geschriften misschien in de eerste persoon zijn weergegeven, en dat een andere auteur ze in hun huidige vorm heeft samengebracht. Die citeert Salomo en noemt hem Qoheleth, of degene die dit predikt. Het is alsof het boek een preek is.

3

Van wie is de slotsom van Prediker?

Ik denk niet dat het voor ons zo belangrijk is om te weten of de prediker over zichzelf schrijft, of dat iemand anders over de prediker schrijft en hem citeert. Het punt is dat vrijwel alles in het boek nog steeds een citaat zou zijn van wat Salomo heeft

geschreven. Waar het verschil zou kunnen maken, is helemaal aan het einde van het boek. Hoofdstuk 12, vers 9 zegt:

Overigens, Prediker was een wijze: voortdurend onderwees hij het volk in kennis, hij was opmerkzaam en onderzocht, hij stelde vele spreuken op.

PREDIKER 12:9

Als Salomo over zichzelf schrijft, spreekt hij in de verleden tijd. Er staat:

De prediker was wijs, Bijna alsof hij er niet meer is. Hij was een wijze man uit het verleden. Dat zou dan natuurlijk vragen oproepen over de slotsom in vers 13:

De slotsom van al wat door u gehoord is, is dit: Vrees God, en houd u aan Zijn geboden, want dit geldt voor alle mensen.

PREDIKER 12:13

Is dit de slotsom van Salomo, of is dit de slotsom van de schrijver, als de schrijver over Salomo schrijft?

Met andere woorden, stel dat iemand anders uitspraken van Salomo heeft opgeschreven en samengevoegd. Die heeft ze zo gerangschikt dat ze een verhaal over Salomo vertellen, en noemt hem Koheleth of de prediker. Zijn deze laatste woorden dan de slotsom waartoe die schrijver kwam toen hij nadacht over Salomo's ervaringen? Of zijn dit Salomo's eigen woorden? Ik heb ze altijd opgevat als Salomo's eigen woorden, en dat komt goed uit, want ik zou graag willen geloven dat Salomo

aan het einde van zijn leven tot de Heere is teruggekeerd. Ik denk dat we die woorden helemaal aan het einde, in vers 13 en 14, het beste kunnen opvatten als Salomo's eigen woorden:

De slotsom van al wat door u gehoord is, is dit: Vrees God, en houd u aan Zijn geboden, want dit geldt voor alle mensen. God zal namelijk elke daad in het gericht brengen, met alles wat verborgen is, hetzij goed, hetzij kwaad.

PREDIKER 12:13-14

Als dit Salomo's eigen woorden zijn, kunnen we zeggen dat hij op het moment dat hij dit schreef tot de Heere was teruggekeerd. Dat is wat ik graag zou willen geloven. Maar stel dat een schrijver deze dingen later opschrijft. Die zegt dan: 'We hebben nu stilgestaan bij alles wat Salomo heeft meegemaakt en gezegd. Laten wij, de lezers uit een latere tijd, bedenken welke slotsom we hieruit kunnen trekken.' Dan zouden we aan het einde van het boek de slotsom van die latere schrijver hebben, in plaats van die van Salomo zelf. Dan zouden we ons nog steeds afvragen of Salomo ooit weer tot bezinning is gekomen.

4

Salomo's afval en mogelijke terugkeer

Als ik zeg 'weer tot bezinning is gekomen', doel ik natuurlijk op het feit dat we uit 1 Koningen hoofdstuk 11 weten dat Salomo zich van de Heere heeft afgekeerd. We zijn bezig geweest met de bestudering van 1 Koningen. Maar in 1 Koningen hoofdstuk 11 staat:

Koning Salomo had veel uitheemse vrouwen lief, en dat naast de dochter van de farao: Moabitische, Ammonitische, Edomitische, Sidonische, en Hethitische vrouwen, uit de volken waarvan de HEERE tegen de Israëlieten had gezegd: U mag niet naar hen toe gaan en zij mogen niet bij u komen. Zij zouden ongetwijfeld uw hart doen afwijken, achter hun goden aan. Aan hen hechtte Salomo zich in liefde. Hij had zevenhonderd vrouwen — vorstinnen — en driehonderd bijvrouwen. Zijn vrouwen deden zijn hart afwijken.

1 KONINGEN 11:1-3

Vervolgens wordt verteld hoe hij ruimte maakte voor de godsdiensten van zijn vrouwen uit vreemde landen en voor de goden van die landen. Hij werd zelf min of meer een afgodendienaar, en daardoor werd hij slecht. Verderop in het hoofdstuk wordt verteld hoe God daarom een profeet stuurde naar Jerobeam, de voorman van Salomo's werkploeg. Die zei dat God het koninkrijk van Salomo zou afnemen en het aan Jerobeam zou geven. Toen Salomo dit hoorde, probeerde hij Jerobeam te doden.

We zien dat Salomo aan het einde van zijn leven geen goed mens was, nadat hij zich van de Heere had afgekeerd. Zo eindigt de geschiedenis van Salomo eigenlijk in de historische verhalen van het Oude Testament. In 1 Koningen lezen we niets over een terugkeer van Salomo tot de Heere. We lezen over het einde van zijn regering. Hij lijkt afvallig te zijn geworden, en hij is niet teruggekeerd.

Maar de schrijver van dit boek gelooft beslist in de Heere, en ook dat je de Heere moet gehoorzamen en Zijn geboden moet houden. Als Salomo dus degene is met wiens woorden dit boek afsluit, kunnen we concluderen dat Salomo zelf zijn les heeft geleerd: dat hij een tijd van God is afgedwaald en vervolgens op zijn oude dag tot God is teruggekeerd.

5

Een oude man onderwijst de jeugd

We kunnen aan de manier waarop hij over dingen spreekt zien dat het op zijn oude dag is geschreven, vooral aan het einde van hoofdstuk 11 en het begin van hoofdstuk 12. We kunnen zien dat de schrijver op leeftijd is gekomen en schrijft om aanwijzingen of lessen te geven aan jongere mannen die zijn hoge leeftijd nog niet hebben bereikt. In hoofdstuk 11, vers 9 staat:

Verblijd u, jongeman, in uw jeugd, en laat uw hart vrolijk zijn in de dagen van uw jeugd. Ga in de wegen van uw hart en volg wat uw ogen zien, maar weet dat God u over dit alles in het gericht zal brengen.

PREDIKER 11:9

Dan natuurlijk in hoofdstuk 12, vers 1:

Denk aan uw Schepper in de dagen van uw jeugd, voordat de kwade dagen komen en de jaren naderen waarvan u zeggen zult: Ik vind er geen vreugde in;

PREDIKER 12:1

Daarna geeft hij die lange, heel poëtische beschrijving van de ouderdom.

Hij is in feite een oudere man die aan jongere mannen schrijft. Ik ben van mening dat het boek door Salomo is geschreven. Maar als een latere redacteur deze verwijzingen naar de prediker in de derde persoon heeft toegevoegd, zou dat geen kwaad kunnen,

zolang die schrijver maar zo weinig mogelijk in het verhaal heeft ingegrepen. Dat wil zeggen dat Salomo in wezen de auteur is van alle woorden in het boek, met uitzondering van de verwijzingen naar hem als de prediker, die iemand er later mogelijk in heeft verwerkt. Het is natuurlijk mogelijk dat Salomo elk deel van het boek heeft geschreven, maar het niet in zijn huidige vorm heeft samengevoegd. Iemand die toegang had tot Salomo's geschreven materiaal zou het dan in zijn huidige vorm hebben samengevoegd en in de derde persoon naar hem hebben verwezen als de prediker.

Ik ga me daar niet al te druk over maken. Geleerden hebben zich er heel druk over gemaakt en geprobeerd erachter te komen. Eerlijk gezegd zijn er zoveel verschillende opvattingen dat niemand er echt uitsluitsel over kan geven. Ik ga uit van de traditionele opvatting. De traditionele opvatting van de Joden is dat Salomo de schrijver van Prediker is, en ook christenen hebben dit van oudsher aangenomen. Pas in de afgelopen eeuw of twee hebben christelijke geleerden, onder wie conservatieve christelijke geleerden, de vraag opgeworpen of Salomo het boek wel heeft geschreven. Ik denk niet dat er voldoende redenen zijn om daaraan te twijfelen. Ik geloof dat er voor de toeschrijving aan Salomo nog altijd evenveel bewijs is als voor welke andere theorie ook.

6

De koning in Jeruzalem als schrijver

We kunnen zeker zien dat de aanwijzingen in het boek zelf die kant op wijzen. Tenzij de schrijver een andere rol aanneemt en zich voordoeft als Salomo, moet de auteur Salomo zijn. Want alles wat de auteur over zichzelf zegt, kan eigenlijk alleen op Salomo van toepassing zijn. Niet als je de uitspraken afzonderlijk neemt, maar wel als je ze samen neemt. In hoofdstuk 1, vers 1 staat bijvoorbeeld:

De woorden van Prediker, de zoon van David, koning in Jeruzalem.

PREDIKER 1:1

Natuurlijk waren alle koningen in Jeruzalem zonen van David, dus dit hoeft niet Salomo te zijn. Deze specifieke regel zou op elk van de koningen uit het huis van David in Jeruzalem na Davids tijd kunnen slaan.

Al zegt hij: ‘Koning van Israël.’

En niet: ‘Koning van Juda.’ Na Salomo's tijd, in de tijd van Rehabeam, werd het koninkrijk verdeeld. Het zuidelijke koninkrijk werd niet het Koninkrijk Israël genoemd, maar het Koninkrijk Juda. Dus als het om de latere koningen na Salomo ging, zou het natuurlijker zijn dat ze niet ‘de koning van Israël’ zouden zeggen, maar ‘de koning van Juda in Jeruzalem’. Maar zelfs dat geeft geen volledig uitsluitel over deze kwestie. Want nadat het noordelijke koninkrijk, Israël, in 722 vóór Christus in handen van de Assyriërs was gevallen, bleef het zuidelijke koninkrijk nog ruim een eeuw bestaan. Toen er geen noordelijk koninkrijk meer was, werd Juda soms Israël genoemd en soms Juda, omdat Juda het enige was wat er van Israël over was. Daarom werden ze in de Schrift soms Israël genoemd.

Maar dan zou het om heel late koningen gaan. Er zouden maar betrekkelijk weinig koningen zijn die dit zo laat geschreven zouden kunnen hebben. De eenvoudigste manier om het te begrijpen is echter dat het Salomo is, vooral als je andere dingen leest die hij over zichzelf zegt. Zoals in hoofdstuk 1, vers 12, waar hij zegt:

Ik, Prediker, was koning over Israël in Jeruzalem.

PREDIKER 1:12

En in vers 16 zegt hij:

Ik overwoog in mijn hart: Zie, ik heb mijn wijsheid vergroot en vermeerderd, meer dan allen die vóór mij in Jeruzalem geweest zijn de hunne. Mijn hart heeft veel wijsheid en kennis ontdekt.

PREDIKER 1:16

7

Salomo's uitzonderlijke wijsheid en rijkdom

Nu zeggen sommigen dat dit niet lijkt te passen bij Salomo, omdat hij zegt:

‘Iedereen die vóór mij in Jeruzalem was.’ En alleen David was vóór hem koning geweest in Jeruzalem. Waarom zou hij spreken over allen die vóór hem waren geweest? Sommigen zeggen dat een latere koning van Juda, een latere nakomeling van David, zou kunnen spreken over al zijn voorgangers die vóór hem in Jeruzalem waren geweest. Maar zou Salomo spreken over allen die vóór hem in Jeruzalem waren geweest, terwijl het zijn vader was, zijn directe voorganger, die Jeruzalem had veroverd en tot hoofdstad had gemaakt? Vóór Salomo had er maar één koning ooit in Jeruzalem geregeerd.

Maar let erop dat hij niet specifiek zegt: ‘Alle koningen die vóór mij in Jeruzalem waren.’ Misschien bedoelt hij met allen die vóór hem waren niet koningen, maar alle wijze mensen. Hij zei dat hij meer wijsheid had verworven dan allen die vóór hem in Jeruzalem waren geweest. Of dit nu een verwijzing is naar alle koningen of naar alle wijzen, we kunnen dit zeggen: geen koning na Salomo zou deze uitspraak kunnen doen. Geen koning na Salomo zou kunnen zeggen: ‘Ik ben wijzer geweest dan alle koningen die vóór mij in Jeruzalem waren’, want Salomo was vóór hen. Ze zouden terugkijken op alle koningen, met inbegrip van Salomo, en zeggen: ‘Geen van hen is zo wijs geweest als ik.’ Dat zou nauwelijks logisch zijn, omdat van Salomo werd gezegd dat hij de wijste man was die vóór of na hem leefde.

Hoewel Christus natuurlijk meer is dan Salomo, zoals Hij zei, was geen van de koningen die na Salomo kwamen noodzakelijkerwijs wijzer dan hij in de betekenis die de wijsheidsliteratuur aan dat woord geeft. Nu waren er waarschijnlijk wel een aantal koningen die in moreel opzicht wijzer waren dan Salomo. Josafat, misschien zelfs Asa. Zeker Hizkia en Josia waren in moreel opzicht betere mannen dan Salomo, en we zouden kunnen zeggen: wijzer. Maar hier wordt het woord wijsheid gebruikt in de betekenis die het in de wijsheidsliteratuur heeft. Over Salomo lezen we dat niemand op dat gebied ooit groter was dan hij. De wijsheid van Salomo was legendarisch en

werd als in wezen uniek beschouwd. Het zou heel vreemd zijn als een latere koning over zichzelf zou zeggen dat hij wijzer was dan Salomo. Daarom lijkt die schrijver Salomo te zijn.

In hoofdstuk 2, vers 9, zegt hij:

Ik werd groter en nam toe, meer dan allen die vóór mij in Jeruzalem geweest zijn. Ook bleef mijn wijsheid bij mij.

PREDIKER 2:9

Dat hij in grootheid iedereen overtrof die vóór hem in Jeruzalem was geweest, zou van latere koningen niet gezegd kunnen worden. Er was na Salomo geen koning die de rijkdom, het aanzien, de macht en alles had wat Salomo had. Na de tijd van Salomo raakte het koninkrijk in verval en bereikte het nooit meer het niveau dat het in de dagen van Salomo had gehad. Hoofdstuk 12, vers 9, zegt:

Overigens, Prediker was een wijze: voortdurend onderwees hij het volk in kennis, hij was opmerkzaam en onderzocht, hij stelde vele spreuken op.

PREDIKER 12:9

Dat klinkt beslist als Salomo. In 1 Koningen, hoofdstuk 4, wordt ons verteld dat Salomo drieduizend spreuken uitsprak. We kennen eigenlijk geen latere koning van Juda die dat deed.

Hoewel de prediker, Qoheleth, niet vermeldt wie hij is en zijn naam niet noemt, is de overlevering dat het Salomo was. Niet alle evangelische christenen geloven dit; niet alle conservatieve christenen geloven dit. Zelfs Maarten Luther, die wat zijn Bijbelse geloof betreft een vrij conservatieve man was, geloofde niet dat Salomo dit had geschreven. Maar hij behoorde tot de minderheid. Door de hele geschiedenis heen is het zowel in de Joodse als in de christelijke overlevering zo geweest dat Salomo deze man is. Volgens mij kun je redelijkerwijs concluderen dat, als Salomo deze man niet is, het iemand is die zich voor hem uitgeeft. Ik denk dat, als het iemand was die zich voor

hem uitgaf, het boek waarschijnlijk niet in onze Bijbel zou thuishoren. Ik ben bereid het te nemen zoals het zich aandient, alsof Salomo het heeft geschreven, en te leren wat we over Salomo kunnen leren.

Er staan veel autobiografische aantekeningen in over wat de man die dit schreef heeft gedaan, en die sluiten aan bij de bekende levensgeschiedenis van Salomo. Salomo als de schrijver beschouwen is duidelijk de weg van de minste weerstand. Het is de kortste afstand tussen twee punten, en het is heel logisch.

8

Vluchtigheid en het najagen van wind

Toen je het boek las, heb je er vast veel in gevonden dat op het boek Spreuken leek. We weten dat Spreuken voornamelijk door Salomo is geschreven. Er zijn een paar hoofdstukken die door andere mensen geschreven lijken te zijn, maar het boek Spreuken is voornamelijk een verzameling geschriften van Salomo. Sommige regels en verzen in Prediker zijn bijna een herhaling van vergelijkbare uitspraken in Spreuken, of het zijn op zijn minst dezelfde soort uitspraken. Veel dingen erin lijken op Spreuken.

De toon van het boek is pessimistischer dan die van Spreuken, en cynisch. Dat lijkt een deel van de bedoeling van het boek te zijn: cynisch zijn. De termen die het vaakst terugkomen, en de meest cynische termen, zijn uitdrukkingen als:

Een en al vluchtigheid, zegt Prediker, een en al vluchtigheid, alles is vluchtig.

PREDIKER 1:2

Als je een modernere vertaling hebt dan de King James of de New King James, staat er misschien iets als 'leegte' of 'zinloosheid'. Het Hebreeuwse woord dat met 'vanity' is vertaald, betekent leegte. Alleen doordat de New King James zo nauw aansluit bij het voorbeeld van de King James, is het woord 'vanity' behouden gebleven.

Bij het woord ‘vanity’ denken we in het moderne Engels aan iets heel anders. We denken dat ‘vanity’ betekent dat je voortdurend naar jezelf in de spiegel kijkt, of zoiets. Maar dat iets ‘vain’ is, betekent in de oude Bijbelse taal dat het leeg is. Deze uitdrukking, ‘vanity’, wordt in de een of andere vorm 28 of 29 keer gebruikt in het boek Prediker. In een boek dat zo kort is als dit, maar twaalf hoofdstukken, komt dat ene woord dus vaak terug, gemiddeld meer dan twee keer per hoofdstuk. In wezen zegt hij dat alles leeg is. Alles in het leven is leeg.

Negen keer zegt hij:

Ik heb alle werkzaamheden gezien die er onder de zon plaatsvinden, en zie, het was alles vluchtig en najagen van wind.

PREDIKER 1:14

De oudere vertaling, de King James, zegt: ‘Kwelling van de geest.’ Dat is een andere gedachte. Maar geest en wind zijn in het Hebreeuws hetzelfde woord. De traditionele weergave is: ‘Alles is zinloos en een kwelling van de geest.’

Die Engelse uitdrukking, ‘Vexation of spirit’, lijkt te gaan over innerlijke frustratie, een gekwelde geest. Maar vrijwel alle moderne vertalers zouden het erover eens zijn dat de uitdrukking in het Hebreeuws eigenlijk zoiets betekent als ‘najagen’ of proberen de wind te grijpen.

In de jaren zestig was er een populair liedje van Donovan dat ‘I Might as Well Just Try and Catch the Wind’ heette. Daarmee werd iets bedoeld wat een volkomen zinloze poging zou zijn. Je kunt de wind niet vangen. Salomo zei dat alles wat hij probeerde leegte was. Hij ontdekte dat alles wat hij probeerde en waarvan hij dacht dat het hoop bood, dat het hem misschien enige zin in het leven zou geven, in werkelijkheid leeg was. Het was alsof hij de wind probeerde te grijpen.

Hij probeert iets te grijpen. Hij probeert ergens vat op te krijgen: het hoogste goed, de uiteindelijke zin van het leven, wat dan ook zijn onverzadigbare filosofische dorst zal lessen. Hij wil voelen dat hij werkelijk verbonden is met de diepste redenen van het bestaan en met wat de mensheid werkelijk voldoening zal brengen. Elke keer dat hij iets probeerde, zei hij dat het uiteindelijk leeg bleek te zijn.

Toen richtte ik mijn aandacht op al mijn werken, die mijn handen gemaakt hadden, en op het zwoegen waarmee ik had gezwoegd om ze tot stand te brengen. Zie, het was alles vluchtig en najagen van wind. Daarin was geen voordeel onder de zon.

PREDIKER 2:11

Dit is het pessimisme dat we door het hele boek heen aantreffen. Keer op keer zegt hij over bijna alles wat hij beschrijft:

En ik ontdekte dat dat ook leeg was. Ik ontdekte dat ook dat leegte was. En het was alsof je de wind probeerde vast te grijpen.

9

Het beperkte perspectief onder de zon

In deze hoofdstukken zien we een gefrustreerde man beschreven. Hij is gefrustreerd omdat hij iets zoekt en het maar niet lijkt te kunnen vinden. Hij zoekt naar iets wat niet leeg is, iets wat betekenis en volheid heeft, iets wat voldoening geeft, en hij kan het niet vinden. Het probleem is hier natuurlijk dat hij op de verkeerde plaatsen zoekt. Dat wordt heel duidelijk door het veelvuldige gebruik van de uitdrukking ‘onder de zon’. Ook die wordt in het boek 28 keer gebruikt. Hij bleef maar spreken over dingen onder de zon. Zoals in hoofdstuk 1, vers 3:

Welk voordeel heeft de mens van al zijn zwoegen waarmee hij zwoegt onder de zon?

PREDIKER 1:3

Je zult deze uitdrukking keer op keer tegenkomen. Het is nuttig om daarop te letten, want het is een sleutel om te begrijpen wat we uit dit boek moeten halen. Hij beschouwt de dingen alleen beneden het niveau van de hemel, alleen hier op aarde, vanuit een aardse positie, vanuit een aards standpunt.

Salomo was in de tijd die hij beschrijft een man die van God was afgeweken. Zijn gedachten waren niet verheven en godvruchtig. Hij dacht niet na over dingen die dit leven of deze wereld te boven gaan. Zo beschrijft hij dus de waarnemingen van een man met wereldse wijsheid. Hij beziet de dingen alleen vanuit een aards standpunt, alleen zoals ze zich onder de zon voordoen. Daarom doet hij uitspraken en komt hij tot voorlopige conclusies die niet juist zijn. Hij zegt dan: ‘Ik kwam tot deze conclusie’, of: ‘Ik overwoog dat’, of: ‘Ik zocht dit en ik vond dit.’ Wat hij vindt, is altijd deprimerend en altijd ontmoedigend. Maar hij zoekt ook altijd onder de zon. Het hele boek beschrijft waarop een man onvermijdelijk uitkomt als zijn blik en zijn belangstelling beperkt blijven tot het aardse niveau, onder de zon: dat niets er werkelijk toe doet.

10

God erkennen zonder verbondenheid met Hem

De uiteindelijke boodschap van het boek zou natuurlijk zijn dat de zin van het leven ergens buiten de dingen moet liggen die onder de zon te vinden zijn. Dat zou in God zijn. Hij noemt God heel vaak. Er staan behoorlijk wat verwijzingen naar God in het boek Prediker. Maar het is interessant dat hij nooit het woord Jahweh of Jehovah gebruikt. Hij gebruikt nooit de gebruikelijke verbondsnaam van God. Hij gebruikt altijd het woord Elohim, de meest algemene term voor God. Elohim betekent in het Hebreeuws eenvoudig ‘de Machtige’. Het is natuurlijk in veel passages een verwijzing naar God. Zeker, Jahweh is Elohim en Elohim is Jahweh. Maar de termen worden verschillend gebruikt, omdat Jahweh specifiek de God van Israël was. Dat was de Naam waarmee God Zich aan hen bekendmaakte toen Hij met hen een verbond sloot. Jahweh heeft dus altijd de gevoelswaarde van de God van het verbond, Degene Die in een verbond met Israël staat. Dat was de bijzondere Naam voor God die Israël kende en waarmee het Hem liefdevol en eerbiedig aanriep. Maar Elohim zou een term zijn die iedereen zou kunnen gebruiken, ongeacht zijn godsdienst, voor welke god dan ook.

Salomo was geen atheïst. Zelfs in de perioden waarin hij van God afdwaalde, was hij geen atheïst. En voor zover we kunnen nagaan, was hij ook geen polytheïst. Misschien was hij dat wel; we weten het niet, want hij had de goden van zijn vrouwen wel een plaats gegeven in Jeruzalem. Misschien dacht hij dus dat daar iets in zat, maar hij geloofde wel in een God. Hij geloofde wel in Jahweh, maar hij noemde Hem niet Jahweh. Hij geloofde dat er een hogere macht was, maar hij leek niet veel inzicht te hebben in hoe God was. Omdat hij van God vervreemd was, vond hij niet veel voldoening in zijn geloof in God.

Hij verwijst naar God, dus hij schrijft niet als een atheïst of als iemand met een filosofisch naturalistische overtuiging, die niet geloofde in het bestaan van het bovennatuurlijke of iets dergelijks. Maar kennelijk probeerde hij zijn vervulling niet te vinden in een relatie met God, zoals zijn vader David had gedaan. We zien David voortdurend spreken over hoe het zijn diepste hartsverlangen is om in verbondenheid met God te leven, om te mediteren in Zijn tempel,

Eén ding heb ik van de HEERE verlangd, dát zal ik zoeken: dat ik wonen mag in het huis van de HEERE, al de dagen van mijn leven, om de lieflijkheid van de HEERE te aanschouwen en te onderzoeken in Zijn tempel.

PSALMEN 27:4

en om voortdurend voor God te komen. Salomo vond zijn voldoening niet in God en week van God af. Daarom vond hij ook in niets anders voldoening, want die was nergens te vinden.

11

Salomo's zoektocht naar voldoening

Salomo was te wijs om genoeg te nemen met een oppervlakkig bestaan. Hij zou het ermee eens zijn geweest dat een leven waarover je niet nadenkt, niet de moeite waard is om te leven. Hij was zinnelijk, hij gaf toe aan zijn begeerten, hij was een vleeselijk mens. Maar hij was geen oppervlakkige man. Hij had een scherp filosofisch inzicht.

Hij was veel te wijs om er eenvoudig genoeg mee te nemen in het weekend dronken te worden en te denken dat het leven daarom draait. Hij heeft het geprobeerd. Hij heeft allerlei dingen geprobeerd. Hij heeft alle dingen geprobeerd die oppervlakkige mensen proberen, maar anders dan zij besloot hij: ‘Dit is dwaas. Dit is niets. Dit is leeg. Het moet ergens anders te vinden zijn.’

Er zijn mensen die minder wijs zijn dan Salomo en die al deze dingen doen. Ik weet niet of ze er voldoening in vinden of niet, maar als dat zo is, komt dat doordat het geen mensen zijn die nadenken. Het zijn mensen die alleen maar leven om hun dierlijke instincten te bevredigen en niet nadenken over waar het leven werkelijk om draait. Niemand kan geloven dat het leven om deze oppervlakkige dingen draait, tenzij die persoon niet erg helder nadent.

We hebben in Prediker een werkelijk prachtig en uniek getuigenis van een man die wijzer was dan andere mensen. Dat wil zeggen, wijs genoeg om na te denken en de dingen werkelijk te doorzien, hoewel hij te dwaas is om bij God te blijven. Zijn hartstochten waren blijkbaar te sterk om ze werkelijk door zijn godsdienst te beheersen. Hij was dus niet wijs genoeg om bij God te blijven, maar hij was wel wijs genoeg om te herkennen dat alles wat hij buiten God zocht niet werkelijk zinvol was. Toch was hij ook een man die als geen ander in de positie verkeerde om te experimenteren en aan elke begeerte toe te geven, omdat hij eindeloze rijkdom bezat. Salomo had zoveel goud in Jeruzalem dat hij het gebruikte om bijna elk belangrijk gebouw te bekleden. Het was met goud bekleed. Zilver was in Jeruzalem even gewoon als stenen. Salomo was zo rijk dat er werkelijk niets was wat hij zichzelf ooit zou moeten ontzeggen en wat er destijds voor geld te koop was.

Als hij een man was die zich aan seksuele begeerte overgaf, had hij zeker volop gelegenheid om daaraan toe te geven, laten we het zo zeggen. Hij had zevenhonderd vrouwen en driehonderd bijvrouwen. Dat zijn meer vrouwen dan de meeste mannen in een heel leven zouden kunnen bedienen, laten we het zo zeggen. Hij kon dus werkelijk experimenteren met de dingen die veel mensen aantrekken, maar die veel mensen niet voor zichzelf kunnen verkrijgen. Veel mensen nemen aan dat ze veel meer voldoening in het leven zouden vinden als ze eenvoudigweg meer gelegenheid hadden om aan dit of dat verlangen toe te geven, of meer geld hadden om dingen te kopen die

ze wilden hebben. Toch hebben mensen die dat aannemen vaak niet de gelegenheid om die vraag te onderzoeken, omdat ze nooit genoeg geld krijgen. Ze hebben nooit genoeg gelegenheid om al die dingen uit te proberen.

12

Leren van Salomo's mislukte experiment

Salomo verkeerde in een unieke positie om alles uit te proberen, om alles te onderzoeken. Hij was intelligent genoeg om zich op hoog niveau met intellectuele bezigheden bezig te houden. Hij was rijk genoeg om te ontdekken wat geld kon doen. Hij was zo bevoorrecht dat hij ongestraft met al zijn verlangens kon experimenteren en kon ontdekken wat ze opleverden. We hebben in Prediker dus het dagboek van een man die op zijn oude dag tot God is teruggekeerd en aan jongere mannen schrijft om hen te waarschuwen dat de dingen waarvan ze misschien denken dat die hun voldoening zullen geven, dat niet doen. Bespaar jezelf dus de moeite.

Er wordt gezegd dat een wijs man van de fouten van anderen leert, maar dat een dwaas van zijn eigen fouten moet leren. Salomo hoopt met wat hij doet dat wij wijs genoeg zullen zijn om van zijn fouten te leren. Hij heeft zijn leven verspild. Hij had eindeloze mogelijkheden, bijna onbeperkte mogelijkheden, en toch heeft hij daar veel van verkwist en kreeg hij daar later blijkbaar spijt van. Ik heb de indruk dat hij dit boek waarschijnlijk deels heeft geschreven om de fouten die hij had gemaakt goed te maken, door anderen te waarschuwen die weg niet op te gaan.

Het is een verslag van Salomo's grote experiment. Het grote experiment was om te ontdekken: is er zin? Is er in deze wereld voldoening te vinden in wat er onder de zon, op aarde, buiten God beschikbaar is? Hij experimenteerde zoals maar heel weinig mensen dat kunnen, en hij ontdekte dat daar werkelijk niets te vinden is. Aan het einde kwam hij tot de conclusie: volg eenvoudigweg God.

De slotsom van al wat door u gehoord is, is dit: Vrees God, en houd u aan Zijn geboden, want dit geldt voor alle mensen.

PREDIKER 12:13

zegt hij.

G. Campbell Morgan, die soms de prins onder de Bijbeluitleggers werd genoemd, de prins onder de Bijbelleraren, zei: ‘Prediker is een geïnspireerde belijdenis van mislukking en pessimisme wanneer God wordt buitengesloten. Wanneer de mens onder de zon leeft en het grotere deel vergeet dat altijd boven de zon is, de eeuwige en blijvende dingen. Als je wilt weten waar een man met grote voorrechten, grote geleerdheid en grote wijsheid terecht kan komen, lees dan dit verslag van een man die in zijn daadwerkelijke leven God buiten beschouwing heeft gelaten.’

13

Prediker als getuigenis van een leven zonder God

Hij wordt terecht een prediker genoemd, want dit is een preek. Het is een heel goede preek. Het is alsof je luistert naar iemands getuigenis over de tijd voordat hij tot Christus kwam, over zijn leven van misdaad of zijn leven van zonde of zijn leven van lege godsdienst, of wat hij ook maar deed voordat hij christen was. Wanneer je mensen hun getuigenis hoort geven of hun boek met hun getuigenis leest, vertellen ze alles wat ze deden voordat ze christen waren. Dan vertellen ze natuurlijk aan het einde: ‘En toen werd ik christen. Nu dien ik God, en ik heb ontdekt dat God is wat ik zocht.’ Dat is zo ongeveer wat Prediker is.

Maar tijdens het schrijven deelt hij enkele van de overpeinzingen die hij had toen hij ver van God leefde. Doordat hij dat doet, legt hij soms uitspraken vast waarmee we het niet werkelijk eens kunnen zijn. Sterker nog, waarschijnlijk was hij het er zelf ook niet meer mee eens toen hij ze opschreef. Het is alsof je naar iemands getuigenis luistert en diegene zegt: ‘Ik was hindoe voordat ik christen was, en ik geloofde dit en dit en dit.’ Door te zeggen wat ze geloofden, vertellen ze ons niet dat die dingen waar zijn. Ze zeggen alleen dat ze die dingen werkelijk geloofden. Ze vertellen het verhaal naar waarheid, maar ze bevestigen niet de waarheid van de dingen die ze ooit geloofden.

Dat zie je Salomo soms ook doen. Er zijn verschillende momenten waarop hij daadwerkelijk dingen zegt waarmee wij het niet eens zouden zijn, en waarmee we het ook niet eens zouden moeten zijn. En waarschijnlijk was hij het er aan het einde van zijn leven zelf ook niet meer mee eens.

Hij geeft in het boek Prediker minstens tien redenen om cynisch over het leven te zijn. Het boek heeft een cynische, pessimistische toon door die voortdurende verwijzing naar hoe alles vluchtig is, hoe alles leegte is. Maar wat hij eigenlijk zegt, is natuurlijk dat alles leegte is zonder God. Het is zoals Augustinus zei: ‘Heere, U hebt de mens voor Uzelf gemaakt, en hij is rusteloos totdat hij zijn rust vindt in U.’ Of zoals we in de jaren zeventig zeiden: God heeft de mens gemaakt met een leegte die de vorm van God heeft. Zolang God die leegte niet vult, ben je niet vervuld. Je kunt proberen die leegte met allerlei andere dingen te vullen — drugs, alcohol, seks, literatuur, onderwijs, wat dan ook — en je zult gewoon niet vervuld worden, omdat die leegte de vorm van God heeft. Niets past op die plek zoals God Zelf. Dat is zo ongeveer de preek die Salomo hier houdt.

Tussendoor geeft hij wel wat advies, en een deel daarvan is goed advies. Dat is het nu juist. Hij was een wijs man. Hij was een wijs, werelds man toen hij nadacht over de dingen die hij in dit boek vastlegt. Als wijs man zag hij natuurlijk sommige dingen juist. Sommige dingen die hij zegt, zijn waar. Sommige zijn gedeeltelijk waar, en sommige zijn helemaal niet waar. Maar zijn hele toon is cynisch, en het grootste deel van het boek besteedt hij eraan uiteen te zetten waarom het leven zonder God deprimerend is, dat wil zeggen: onder de zon.

De strekking van zijn preek is duidelijk te maken dat je, als je God niet vanaf je jeugd gaat volgen, uiteindelijk een van die gebieden zult betreden die hij heeft verkend. En dan zul je vinden wat hij vond. Dit boek kan ons veel tijd en moeite besparen. Iemand die jong is, zegt: ‘Waar zal ik in het leven naar streven? Wat dacht je van rijkdom?’ Salomo had die. Hij zei:

Dat is zinloos.

Wat dacht je van gewoon een leven vol feesten? Dat heeft hij ook geprobeerd.

Dat is ook leeg, zei hij. Hoe zit het met een goede opleiding krijgen en aanzien genieten in de gemeenschap? Dat had Salomo. Dat heeft hij geprobeerd. Hij zegt: ‘Doe geen moeite om het daar te zoeken.’

Waar je ook maar naar voldoening wilt zoeken zonder God, Salomo zegt: ‘Daar ben ik geweest, dat heb ik gedaan. Ik heb het T-shirt, en ik zeg je: het was niet de moeite waard om erheen te gaan. Het was de toegangsprijs niet waard. Het was tijdverspilling.’ Dat is wat het boek Prediker zegt.

14

Zinloze herhaling en het verdriet van kennis

Ik heb een lijst gemaakt van enkele dingen die hij redenen vond voor pessimisme of cynisme over het leven, zonder God natuurlijk. Eén daarvan staat in hoofdstuk 1, vers 4 tot en met 10. Hij wijst erop dat alles zich lijkt te herhalen en nergens naartoe lijkt te gaan. Wat er ook gebeurt, het is alleen maar een herhaling in een eindeloze, zinloze kringloop. Niets heeft werkelijk betekenis. Er is geen vooruitgang. Alles wat je nu doormaakt, is gewoon iets wat iemand anders al eerder heeft doorgemaakt, en jij zult het opnieuw doormaken. Er is geen vooruitgang. Alles draait alleen maar in een kring rond, en het is allemaal herhaling, zonder enige richting.

Ten tweede wijst hij er in hoofdstuk 1, vers 17 en 18, op dat hoe meer kennis je krijgt, hoe meer verdriet daarmee gepaard gaat. Meer kennis brengt eenvoudigweg meer verdriet. Dat wil zeggen: het is fijn om kennis te hebben, en onwetend zijn geeft niet veel voldoening. Maar naarmate je meer kennis van de werkelijkheid krijgt, ontdek je dat de werkelijkheid wreed en lelijk is.

We leven bijvoorbeeld in een informatietijdperk waarin we een overvloed aan informatie hebben. Hoe meer je te weten komt, hoe meer stress het je bezorgt. Je beseft namelijk hoeveel mensen er over de hele wereld verhongeren, hoeveel mensen er over de hele wereld worden afgeslacht. Ik las net over weer een schietpartij met veel slachtoffers, in een buurt in Ohio. Een schutter joeg zomaar een heleboel onschuldige mensen achterna en schoot hen dood. Als we geen internet of geen nieuws hadden, zouden we al die dingen niet weten. Je zou kunnen zeggen: ‘Dan zouden we als een

struisvogel met onze kop in het zand zitten. We zouden niet op de hoogte zijn.’ Dat is misschien waar. Misschien is het beter om te weten dat die dingen gebeuren. Maar gelukkig maakt het je niet. Meer kennis laat het leven niet beter lijken. Alles bij elkaar is de werkelijkheid waarover je hoort deprimerender. Dus hoewel kennis iets begerenswaardigs is, bezorgt ze je alleen maar meer verdriet. Dat is de reden die hij geeft voor pessimisme.

In hoofdstuk 2, vers 3 tot en met 11, wijst hij erop dat vrolijkheid, waarmee feesten wordt bedoeld, en jezelf te buiten gaan, onbevredigende dwaasheid zijn, zoals hij concludeert.

15

Dood, dwaze erfgenamen en onrecht

In hoofdstuk 2, vers 14 tot en met 23, en op verschillende andere plaatsen in het boek, denkt hij na over het feit dat de dood de gemeenschappelijke bestemming van iedereen is. Mens, dier, wijs, dwaas — het maakt niet uit wat je doet, je zult sterven. Voor zover hij wist, is alles voorbij wanneer je sterft. De dood maakt alles wat je hebt gedaan zinloos.

Een vijfde ding dat het leven deprimerend maakt en tot pessimisme leidt, is dat een wijs man wat hij tot stand heeft gebracht nalaat aan iemand die misschien een dwaas is. Hoofdstuk 2, vers 18 en 19, vertelt ons dat een wijs man werkelijk grote dingen kan bereiken en een groot vermogen kan opbouwen. Maar natuurlijk gaat hij sterven, en dan neemt zijn zoon het over. Wie weet of zijn zoon het goed zal doen of niet? Zijn zoon zou een volslagen dwaas kunnen zijn en alles verspillen, alles vernietigen wat hij heeft opgebouwd. Die gedachte was voor hem bijzonder frustrerend. Natuurlijk is dat precies wat hem is overkomen en wat zijn zoon heeft gedaan. Hij had een dwaze zoon, Rehabeam. Hij merkt in hoofdstuk 3, vers 16, en op enkele andere plaatsen ook op dat er in hoge kringen onderdrukking en corruptie zijn. Veel mensen worden neerslachtig als ze zien hoe weinig gerechtigheid er in de rechtbanken is en hoe dwaas de wetgevers lijken te zijn. Waarom hebben die niet meer gezond verstand? En waarom zijn er mensen die bereid zijn steekpenningen aan te nemen en belangengroepen ter wille te zijn? Die belangengroepen stoppen hun geld toe en corrumperen de rechtspleging.

De reden waarom dat deprimerend is, is natuurlijk dat de meesten van ons gewone mensen zijn die dat werkelijk niet kunnen tegenhouden. We zijn niet in een positie om er iets aan te doen, en dus worden we geregeerd door een systeem dat corrupt en onrechtvaardig is. Dat kan een reden voor pessimisme zijn.

16

Teleurstelling in rijkdom en relaties

Een zevende reden is dat zelfs rijkdom de bezitter ervan zijn gemoedsrust ontnemt. Je zou denken dat rijkdom het tegenovergestelde effect zou hebben, want mensen denken: 'Als ik maar meer geld had, zou ik veilig zijn. Als ik dit maar kon kopen, of zoveel op de bank kon hebben staan, of zelfs die dure beveiligingssystemen kon aanschaffen. Als ik genoeg geld had, zou ik mijn veiligheid kunnen verzekeren.' Maar hij zegt van niet. Iemand met rijkdom is in werkelijkheid niet per se veilig. Vaak hebben mensen rijkdom, maar ontnemt die hun de rust, omdat ze een heel nieuwe reeks problemen hebben die met rijkdom gepaard gaan. Hij zegt dit in hoofdstuk 5, vers 10 tot en met 17.

Hij is ook niet erg gelukkig met vrouwen. Eerlijk gezegd weet ik ook niet hoe gelukkig zij met hem waren. Maar zijn ervaringen met vrouwen waren over het algemeen niet positief, ondanks het feit dat hij Hooglied heeft geschreven, waarschijnlijk toen hij jonger was. Over het algemeen vond hij vrouwen niet erg betrouwbaar of respectabel. In hoofdstuk 7, vers 26 tot en met 29, lijkt hij behoorlijk pessimistisch te zijn over zijn ervaringen met vrouwen.

Dat zijn veel mannen natuurlijk, en veel vrouwen zijn ook pessimistisch over romantiek en liefde en het huwelijk, vooral in onze tijd. De meeste mensen zijn, in elk geval tegen de tijd dat ze mijn leeftijd hebben bereikt, getrouwd geweest, en ongeveer de helft van hen of meer is inmiddels gescheiden. Anderen zijn gedesillusioneerd geraakt. Sommigen zijn zo gedesillusioneerd dat ze denken: 'Het andere geslacht, daar deugt niets van.' Anderen hopen dat ze iets beters zullen vinden. Maar waar het om gaat, is dat iemand, wanneer hij oud wordt, veel gelegenheden kan hebben gehad om door slechte relaties verbitterd en gedesillusioneerd te raken over het andere geslacht. En Salomo zal daar waarschijnlijk zijn deel van hebben gehad.

17

Toeval en aanzien tegenover wijsheid

Een negende reden voor cynisme en pessimisme is dat het lot van een mens en wat hem ten deel valt door toeval worden bepaald, niet door verdienste. Dat dacht hij tenminste. In hoofdstuk 9, vers 11, geloofde Salomo dat wat je doet, of je nu wijs bent of dwaas, niet werkelijk invloed zal hebben op hoe goed het je vergaat. Dat klinkt beslist als het tegenovergestelde van wat hij in Spreuken zei. In Spreuken zegt hij steeds dat iemand die wijs is gerespecteerd zal worden, dat iemand die wijs is voorspoed zal hebben, dat iemand die wijs is succesvol zal zijn. En iemand die een dwaas is, zal arm zijn, hij zal spijt krijgen, hij zal zijn leven verknoeien omdat hij een dwaas is.

Welnu, Salomo was wijs, en hij verknoeide zijn leven. Zijn waarneming in hoofdstuk 9, vers 11, is dat het toeval lijkt te bepalen hoe het mensen vergaat, niet hun verdiensten, niet hun bekwaamheden.

De tiende reden voor cynisme en pessimisme die hij geeft, is dat mensen meer worden gewaardeerd om hun maatschappelijke positie dan om hun deugdzzaamheid en wijsheid. Met andere woorden, het waardestelsel van de wereld is scheef. Een man kan wijs en deugdzzaam zijn en toch niet gerespecteerd worden. Iemand kan wijs noch deugdzzaam zijn, maar een hoge maatschappelijke positie hebben en in hoog aanzien staan.

Dat zien we natuurlijk voortdurend, vooral bij mensen uit de amusementswereld. Mensen uit de amusementswereld, of ze nu filmsterren zijn of muzikanten of wat dan ook, worden vaak aanbeden, of staan in elk geval in hoog aanzien. Iedereen wil in ieder geval weten wat ze doen. Misschien respecteert niemand hen werkelijk als goede mensen, maar iedereen heeft belangstelling voor hen. Iedereen wil weten met wie ze getrouwd zijn, met wie ze seks hebben, wat voor schandalige dingen ze doen, enzovoort. Mensen lijken buitengewoon in hen geïnteresseerd te zijn. Ze worden behandeld alsof ze heel belangrijk zijn, maar niet omdat ze wijs of deugdzzaam zijn. Salomo vond dat ook iets ijdel: hoofdstuk 9, vers 13 tot en met 16.

18

Nieuwe dingen door Christus

Salomo zegt in dit boek verschillende dingen waarvan wij zouden inzien dat ze niet helemaal waar zijn, omdat we vertrouwd zijn met de rest van de Schrift. In zekere zin zijn ze misschien waar op het niveau waarop hij ze bekijkt. Hij beperkt zijn blikveld tot de werkelijkheid onder de zon, dat wil zeggen: in de zichtbare, lichamelijke, natuurlijke wereld. Hij houdt geen rekening met God, geen rekening met de eeuwigheid, geen rekening met geestelijke dingen. Misschien zijn deze dingen waar, maar zelfs dan zijn ze misschien niet helemaal waar, ook binnen die beperking.

In hoofdstuk 1, vers 9, zegt hij:

Wat er geweest is, dat zal er weer zijn. Wat er plaatsvindt, dat zal weer plaatsvinden. Er is niets nieuws onder de zon.

PREDIKER 1:9

Nou, onder de zon misschien niet. In wezen zegt hij dat alles wat je ziet een herhaling is van iets wat al eerder is gebeurd. Er is eigenlijk niets oorspronkelijks. En niets verandert. Alles wat er gebeurt, is hetzelfde als wat er altijd al is gebeurd. En wat er morgen gaat gebeuren, zal gewoon een herhaling zijn van wat er nu gebeurt. Er is niets nieuws. Er is niets fris aan het leven. Nou, dat is natuurlijk niet helemaal waar, vooral wanneer je je niet beperkt tot wat er onder de zon is. Wanneer je kijkt naar de dingen in de Zoon, in Christus en in God, dan zijn er zeker nieuwe dingen.

Daarom, als iemand in Christus is, is hij een nieuwe schepping: het oude is voorbijgegaan, zie, alles is nieuw geworden.

2 KORINTHE 5:17

Buiten het gebied waartoe Salomo zijn beschouwing beperkt, zijn er zeker dingen die nieuw zijn. Zijn uitspraak is niet strikt waar, al is die misschien betrekkelijk waar binnen het gebied waarover hij nadent.

19

Herstel en sterven vanuit Gods perspectief

In hoofdstuk 1, vers 15, zei hij:

Het kromme kan niet rechtgemaakt worden en wat ontbreekt, kan niet meegeteld worden.

PREDIKER 1:15

Nou, — ik weet niet zeker of hij aan moreel kromme dingen denkt, of aan iets anders. Het is poëtisch. Het is een poëtische uitspraak, dus het is niet duidelijk hoe letterlijk hij het bedoelt. Maar hij lijkt wel te zeggen dat alles wat verbogen is of verkeerd gevormd, niet echt hersteld kan worden, niet rechtgezet kan worden. Misschien denkt hij aan mensen. Het is moeilijk te zeggen waar hij aan denkt. Maar zelfs dan is het niet helemaal waar wanneer je geestelijke dingen in aanmerking neemt.

De boodschap van Johannes de Doper is volgens Jesaja 40:

Alle dalen zullen verhoogd worden, alle bergen en heuvels zullen verlaagd worden; wat krom is, zal recht worden; wat rotsachtig is, zal tot een vlakte worden.

JESAJA 40:4

Ter voorbereiding op de komst van Jezus riep hij iedereen op om hun kromme plaatsen recht te maken. Paulus zei over de christenen in Korinthe, in 1 Korinthe 6:9 tot en met 11:

Hij geeft een lange lijst van onrechtvaardige gedragingen en zegt dat mensen die deze dingen doen het Koninkrijk van God niet zullen beërven. Daarna zegt hij: 'Sommigen van u zijn dat wel geweest.'

Of weet u niet dat onrechtvaardigen het Koninkrijk van God niet zullen beërven? Dwaal niet! Ontuchtplegers, afgodendienaars, overspelers, schandknapen, mannen die met mannen slapen, dieven, hebzuchtigen, dronkaards, lasteraars en rovers zullen het Koninkrijk van God niet beërven. Sommigen van u zijn dat wel geweest, maar u bent schoongewassen, maar u bent geheiligd, maar u bent gerechtvaardigd, in de Naam van de Heere Jezus en door de Geest van onze God.

1 KORINTHE 6:9-11

Maar nu is dat niet meer waar. Jullie zijn veranderd, zei hij, door Christus, door de Geest van God. Dus dingen die krom zijn, kunnen recht worden gemaakt, maar misschien niet in de natuurlijke wereld zonder rekening te houden met God.

In hoofdstuk 2, vers 16, zei hij dat er uiteindelijk eigenlijk niet veel verschil is tussen een wijze en een dwaas, als het erom gaat dat ze allemaal zullen sterven. Hij zegt in hoofdstuk 2, vers 16:

Er is immers voor eeuwig niet meer herinnering aan een wijze dan aan een dwaas. Wat er nu is, wordt in de dagen die komen, allemaal vergeten. Hoe sterft de wijze met de dwaas?

PREDIKER 2:16

Nou, wijze mensen, als het godvruchtige wijze mensen zijn, sterven niet precies hetzelfde als dwazen. Iemand die God kent, kan blijmoedig sterven, kan zegevierend sterven. Misschien heeft Salomo dat nooit waargenomen. Waarschijnlijk heeft hij alleen mensen waargenomen die net zo goddeloos waren als hijzelf, en zag hij dat de

goddeloze op dezelfde manier sterft als een dwaas. Hij houdt geen rekening met de mens die klaar is om God te ontmoeten en die vrede heeft, of zelfs blij is, met de dood voor ogen.

20

Genieten en matigheid als levensdoel

Nu is er één ding dat hij zegt dat niet waar is, en hij zegt het herhaaldelijk:

[Vertalersnoot: De spreker bespreekt hier de formulering ‘Er is voor een mens niets beters dan te eten en te drinken’ uit zijn Engelse Bijbelvertaling. Het onderstaande Nederlandse citaat vraagt daarentegen ‘Is het dan niet goed voor de mens’. Zijn uitleg volgt de Engelse formulering.]

Is het dan niet goed voor de mens dat hij eet en drinkt en zichzelf in zijn zwoegen het goede laat genieten? Ook dit heb ik gezien: het komt uit de hand van God.

PREDIKER 2:24

Dit staat in hoofdstuk 2, vers 24, en wordt een aantal keren door het hele boek heen herhaald:

Er is voor een mens niets beters dan te eten en te drinken en te genieten van de vruchten van zijn werk.

Nu is het waar dat er niets mis is met eten en drinken en genieten van de vruchten van je arbeid. Maar dat is iets anders dan zeggen dat er voor een mens niets beters is dan dat. Soms is het beter om te vasten. Soms is het beter om de vruchten van je arbeid weg te geven. Jezus zei:

Ik heb u in alles laten zien dat men, door zo te arbeiden, het moet opnemen voor de zwakken en de woorden van de Heere Jezus in herinnering moet houden, namelijk dat Hij gezegd heeft: Het is zaliger te geven dan te ontvangen.

HANDELINGEN 20:35

Wat Salomo zegt, is dat er onder de zon niets is om voor te leven, dus geniet er maar zoveel mogelijk van. Geniet van het eten en drinken dat je hebt, en:

Maar zie, er is vreugde en blijdschap, men doodt runderen en slacht schapen, men eet vlees en drinkt wijn. Men zegt: Laten wij eten en drinken, want morgen sterven wij!

JESAJA 22:13

Dat is in wezen wat hij daar zegt. Dat is niet echt de manier waarop God het aan ons heeft geopenbaard. Er zijn dingen die beter zijn dan eten en drinken. Jezus zei:

Werk niet om het voedsel dat vergaat, maar om het voedsel dat blijft tot in het eeuwige leven, dat de Zoon des mensen u geven zal; want Hem heeft God de Vader verzegeld.

JOHANNES 6:27

Maar Hij antwoordde en zei: Er staat geschreven: De mens zal niet van brood alleen leven, maar van elk woord dat uit de mond van God komt.

MATTHEÛS 4:4

Dus deze uitspraak, dat er voor een mens niets beters is dan dat, is strikt genomen niet waar. Het is een nogal wereldse manier om ernaar te kijken.

In hoofdstuk 7, vers 16, zegt hij:

Wees niet al te rechtvaardig en acht uzelf niet bovenmate wijs.
Waarom zou u uzelf verwoesten?

PREDIKER 7:16

Dat is een vreemde uitspraak. In hoofdstuk 7, vers 16, zegt hij:

Wees niet al te rechtvaardig en ook niet al te wijs. Waarom zou je jezelf kapotmaken?

En dan:

Wees niet al te goddeloos en wees niet al te dwaas. Waarom zou u sterven vóór uw tijd?

PREDIKER 7:17

Zorg gewoon voor evenwicht. Wees er niet al te bezeten van om rechtvaardig en goed en wijs te zijn, en ook niet van het tegenovergestelde.

[Vertalersnoot: De spreker redeneert vanuit de Engelse formulering ‘wees niet al te wijs’. Het Nederlandse citaat hierboven zegt ‘acht uzelf niet bovenmate wijs’. Zijn uitleg volgt de Engelse formulering.]

Wees gewoon matig rechtvaardig, matig wijs. Zorg gewoon dat je niet in de problemen komt. Dat is niet echt een levenshouding die wij zouden aanbevelen. Hij zegt: „Waarom zou je je uitsloven om zo goed te zijn?” Nou, er kan een uitstekende reden zijn om de goede strijd van het geloof te strijden, om te voorkomen dat je slecht handelt of compromissen sluit. Compromissen hebben gevolgen. Hij denkt dus niet echt als een godvruchtig man wanneer hij dat zegt.

21

De doden weten niets en de leer van zielslaap

En dan zijn er uitspraken zoals deze in hoofdstuk 9, vers 5. Sommige mensen die de zielslaap leren, gebruiken die als bewijstekst. Alsof we Salomo op zijn woord kunnen geloven en dit kunnen beschouwen als de manier waarop we weten hoe de werkelijkheid aan de andere kant van het graf eruitziet. Hij zegt in vers 5 van hoofdstuk 9:

Want de levenden weten dat zij sterven zullen, maar de doden weten helemaal niets. Zij hebben ook geen loon meer, maar hun nagedachtenis is vergeten.

PREDIKER 9:5

Nu staat er:

De doden weten niets, Sommigen zeggen dan: „Nou, zie je wel, de Bijbel leert dat je niet bij bewustzijn bent wanneer je sterft. Je gaat niet naar de hemel, je gaat nergens heen. Je bent gewoon buiten bewustzijn. Je weet niets.” Nou, dat kan waar zijn of niet, maar waar het om gaat, is dat je dat niet kunt vaststellen op grond van zo'n uitspraak in Prediker. Dat hoofdstuk begint immers met deze woorden:

Voorzeker, dit alles heb ik ter harte genomen, zodat ik dit alles zou kunnen verklaren: hoe de rechtvaardigen en de wijzen en hun werken in de hand van God zijn. Ook liefde, ook haat kent de mens niet: alles ligt vóór hem.

PREDIKER 9:1

Dat is verleden tijd. Hij heeft het nog steeds over de periode waarin hij probeert te ontdekken waar het in het leven om gaat, terwijl hij ver van God verwijderd is. En in die tijd:

Ik dacht diep over deze dingen na, Daar hoorde ook bij dat de doden niets weten.

Nou, ik denk niet dat hij op dat moment in zijn leven een deskundige zou zijn die je daarover zou moeten raadplegen. Hij dacht alleen na over dingen in de natuurlijke wereld, in de lichamelijke wereld, in de aardse wereld. Het kan waar zijn dat mensen, zodra ze sterven, voor zover het de aarde betreft, niets weten van wat er gaande is. Ze gaan ergens anders heen en letten niet op wat er op aarde gebeurt. Maar dat ze helemaal niets weten, is niet noodzakelijk iets wat we op gezag van Salomo zouden kunnen vaststellen. Ook niet als hij dat geloofde op het moment dat hij dat schreef.

22

Wisselende gedachten over wijsheid en dood

Hij heeft het immers niet alleen soms mis, maar hij lijkt zichzelf soms ook tegen te spreken. En dat is ook een van de eigenaardigheden van het boek. Als iemand zegt dat de Bijbel zichzelf tegenspreekt, heeft diegene gelijk als hij het over Prediker heeft. Salomo sprak zichzelf inderdaad tegen. Maar dat deed hij omdat hij, als de man die hij toen was, zoekend naar antwoorden, op het ene moment het ene dacht. Vervolgens ontdekte hij dat dat niet klopte en dacht hij op een ander moment iets anders. En terwijl hij ons vertelt wat hij op verschillende momenten dacht, merken we dat de dingen die hij zegt niet altijd met elkaar stroken.

Bijvoorbeeld: houdt wijsheid je in leven of niet? In hoofdstuk 2, vers 16, zei hij:

Er is immers voor eeuwig niet meer herinnering aan een wijze dan aan een dwaas. Wat er nu is, wordt in de dagen die komen, allemaal vergeten. Hoe sterft de wijze met de dwaas?

PREDIKER 2:16

Een wijs man sterft net zoals een dwaas sterft. Wijsheid verandert daar eigenlijk niets aan. Ze verandert niet noodzakelijk zijn leven en zorgt er niet noodzakelijk voor dat hij langer leeft.

En toch staat er in hoofdstuk 7, vers 12:

Immers, wijsheid biedt schaduw en geld biedt schaduw. Het voordeel van kennis is echter dat wijsheid haar bezitters het leven geeft.

PREDIKER 7:12

In Spreuken heeft hij dus zeker een aantal keren gezegd dat wijsheid je, als je wijs bent, een lang leven en lengte van dagen zal geven, enzovoort. Maar wanneer hij Prediker schrijft, is hij daar soms niet zo zeker van, hoewel hij soms nog steeds denkt dat het waar is.

In hoofdstuk 3, vers 21, zegt hij:

Wie merkt op dat de adem van de mensenkinderen naar boven stijgt en de adem van de dieren naar beneden daalt naar de aarde?

PREDIKER 3:21

Nu zeggen de meeste moderne vertalingen volgens mij zoiets als:

Wie weet of de geest van een mens omhooggaat en die van een dier omlaag?

Zo staat het in de Septuaginta en in een aantal andere vertalingen. De Hebreeuwse tekst die we hier volgen, verschilt van veel van de andere. En ik denk dat die andere waarschijnlijk de oorspronkelijke betekenis zouden kunnen bewaren.

Wie weet of de geest van de mens, wanneer hij sterft, omhooggaat of niet? Dat kan een idee zijn dat mensen hebben, maar hoe weten we dat? Hoe kunnen we dat zeggen? Salomo weet het niet en roept er misschien enige twijfel over op. En toch zei hij in hoofdstuk 12, vers 7:

het stof terugkeert naar de aarde zoals het was, en de geest terugkeert tot God, Die hem gegeven heeft.

PREDIKER 12:7

Daar lijkt hij er dus zeker van te zijn dat onze geest na ons sterven teruggaat naar God. Maar eerder in het boek is hij daar niet zo zeker van en stelt hij de vraag of dat waar is.

In hoofdstuk 4, vers 2, zegt hij:

Daarom prees ik de doden, die al gestorven waren, boven de levenden, omdat die nog steeds in leven zijn.

PREDIKER 4:2

Met andere woorden, ik vond dat degenen die gestorven waren beter af waren dan degenen die nog leven. Maar in hoofdstuk 9, vers 4 tot en met 6, zegt hij:

Want wie nog bij al de levenden mag behoren, heeft hoop. Een levende hond is namelijk beter dan een dode leeuw. Want de levenden weten dat zij sterven zullen, maar de doden weten helemaal niets. Zij hebben ook geen loon meer, maar hun nagedachtenis is vergeten. Ook hun liefde, ook hun haat, ook hun afgunst is al vergaan. Zij hebben geen deel meer, voor eeuwig, aan alles wat er onder de zon plaatsvindt.

PREDIKER 9:4-6

Enzovoort. Hij heeft het erover dat je beter in leven kunt zijn.

En toch prees hij eerder de doden, alsof zij misschien degenen waren die meer te benijden waren.

23

Tegenstrijdige uitspraken over huwelijk en werk

In hoofdstuk 7, vers 26 tot en met 29, spreekt hij over zijn cynisme ten aanzien van vrouwen. In vers 26 zegt hij:

Ik vond iets wat bitterder is dan de dood: de vrouw die een vangnet is. Haar hart is een sleepnet, haar handen zijn boeien. Wie goed is voor het aangezicht van God, zal aan haar ontkomen, maar een zondaar wordt door haar gevangen.

PREDIKER 7:26

Hij zegt:

Zie, dit heb ik gevonden, zegt Prediker, het ene bij het andere, om tot een slotsom te komen, die ik nog altijd zoek, maar niet heb gevonden. Eén man onder duizend heb ik gevonden. Een vrouw onder die allen heb ik echter niet gevonden.

PREDIKER 7:27-28

Dat is geen erg duidelijke zin, maar hij lijkt te zeggen dat hij bij het zoeken naar een goede man er één op de duizend heeft gevonden, maar dat hij geen enkele goede vrouw heeft gevonden. En aangezien hij duizend vrouwen had en zei:

Onder al deze mensen heb ik er niet één gevonden, zou hij dus zeggen: 'Onder duizend vind ik één goede man, maar geen goede vrouwen.' Dat is zijn eigen kijk erop.

Maar in hoofdstuk 9, vers 9, zegt hij:

Geniet van het leven met de vrouw die u liefhebt, al de dagen van uw vluchtige leven die Hij u gegeven heeft onder de zon, al uw vluchtige dagen. Want dit is uw deel in het leven en bij uw zwoegen waarmee u zwoegt onder de zon.

PREDIKER 9:9

Een gelukkig huwelijk hebben — al klinkt het niet alsof hij dat had. Maar in het ene geval is hij nogal cynisch over vrouwen. Een andere keer beveelt hij aan dat het misschien het beste is om gewoon een gelukkig huwelijk te hebben.

In hoofdstuk 3, vers 9, zegt hij:

Welk voordeel heeft hij die werkt, van datgene waarvoor hij zwoegt?

PREDIKER 3:9

En hij bespreekt redenen om pessimistisch te zijn over hard werken en dingen tot stand brengen, omdat het ophoudt wanneer je sterft. Je raakt alles kwijt. Misschien laat je het na aan een dwaas, enzovoort. En toch zegt hij in hoofdstuk 5, vers 18:

Zie, wat ik gezien heb: een goede zaak die voortreffelijk is, namelijk te eten en te drinken en het goede te genieten bij al zijn zwoegen waarmee hij zwoegt onder de zon tijdens het getal van zijn levensdagen, die God hem gegeven heeft, want dat is zijn deel.

PREDIKER 5:17

Dus zegt hij herhaaldelijk:

Het is goed om te genieten van de vruchten van je werk.

Op andere momenten zegt hij: ‘Wat heb je aan werken? Wat heb je aan de vrucht van je arbeid? Niets.’ We kunnen dus zien dat hij heen en weer gaat tussen verschillende opvattingen over sommige van dezelfde onderwerpen.

In hoofdstuk 9, vers 5, zei hij:

Want de levenden weten dat zij sterven zullen, maar de doden weten helemaal niets. Zij hebben ook geen loon meer, maar hun nagedachtenis is vergeten.

PREDIKER 9:5

Maar hij zegt over hen:

Ze krijgen geen beloning meer, want niemand herinnert zich hen nog.

Het klinkt dus alsof hij zegt dat er na de dood niets is. Er is geen beloning meer voor degenen die sterven. En toch zegt hij in hoofdstuk 12, vers 14:

God zal namelijk elke daad in het gericht brengen, met alles wat verborgen is, hetzij goed, hetzij kwaad.

PREDIKER 12:14

Dus op de ene plaats lijkt hij te denken dat er na de dood rekenschap moet worden afgelegd, en op een andere plaats dat dit misschien niet zo is.

24

De slotsom: vrees God en houd Zijn geboden

Maar deze tegenstrijdigheden zijn niet echt gebreken in de Bijbel, of zelfs gebreken in het boek. Ze zijn eigenlijk heel goed in overeenstemming met wat het boek ons wil vertellen: dat hij een man was die zocht naar iets wat niet te vinden is op de plek waar hij zocht. Hij zocht naar het hoogste goed voor de mens, naar dat wat de diepste en

uiteindelijke voldoening in het leven brengt. Maar hij zocht op plaatsen waar je het niet werkelijk kunt vinden, onder de zon. Wat je daar vindt, is leegte, en het is alsof je de wind najaagt. En dat is zijn getuigenis.

Maar zijn getuigenis aan het einde is:

De slotsom van al wat door u gehoord is, is dit: Vrees God, en houd u aan Zijn geboden, want dit geldt voor alle mensen.

PREDIKER 12:13

want God zal uiteindelijk elk werk in het oordeel brengen. En dus is het een preek, maar het is een preek vol cynisme over het leven zonder God. En het is een behoorlijk uitvoerige beschrijving van hoe hij door zijn experiment tot die conclusie kwam, terwijl hij probeerde te ontdekken wat voldoening zou kunnen brengen.

Hij zegt nergens dat God dienen voldoening zal brengen. Misschien heeft hij het nooit genoeg gedaan om dat te ontdekken. Maar hij zei wel dat God dienen het juiste is om te doen, en dat het het enige is wat zin heeft gezien de ijdelheid van het leven. Er zal een oordeel zijn. Het is het beste om te sterven terwijl je op goede voet staat met God, als iemand die volgens Zijn wetten en Zijn geboden heeft geleefd. Dat is het hoogste doel van de mens, en dat is wat de mens behoort te doen.

We zullen het boek natuurlijk doornemen, en we zullen er enigszins snel doorheen gaan. We zullen niet lang bij afzonderlijke gedeelten stilstaan, om de eenvoudige reden dat het niet eens allemaal betrouwbare filosofie is. En toen hij het schreef, zou hij ook niet hebben gewild dat wij dat dachten. Maar we zullen het doornemen en zeker een overzicht geven van de dingen die hij in die dagen zei en dacht en hoe hij experimenteerde. Maar daarvoor zullen we moeten wachten tot een volgende lezing.

Om verder te lezen

Alle bijbelteksten die in deze lezing aan bod komen, in de volgorde waarin ze gebruikt zijn.

- Prediker 1:1

- Prediker 7:27
- Prediker 12:9
- Prediker 12:13
- Prediker 12:13-14
- 1 Koningen 11:1-3
- Prediker 11:9
- Prediker 12:1
- Prediker 1:12
- Prediker 1:16
- Prediker 2:9
- Prediker 1:2
- Prediker 1:14
- Prediker 2:11
- Prediker 1:3
- Psalmen 27:4
- Prediker 1:9
- 2 Korinthe 5:17
- Prediker 1:15
- Jesaja 40:4
- 1 Korinthe 6:9-11
- Prediker 2:16
- Prediker 2:24
- Handelingen 20:35
- Jesaja 22:13
- Johannes 6:27
- Mattheüs 4:4
- Prediker 7:16
- Prediker 7:17
- Prediker 9:5
- Prediker 9:1
- Prediker 7:12
- Prediker 3:21
- Prediker 12:7
- Prediker 4:2

- Prediker 9:4-6
- Prediker 7:26
- Prediker 7:27-28
- Prediker 9:9
- Prediker 3:9
- Prediker 5:17
- Prediker 12:14

Lezing © Steve Gregg / The Narrow Path. Nederlandse vertaling © 2026 Vers voor Vers. De bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de Bijbel in de Herziene Statenvertaling, © 2010/2016 Stichting HSV.